

БЪЛГАРИТЕ В СЕВЕРНОТО ПРИЧЕРНОМОРИЕ

ИЗСЛЕДВАНИЯ И МАТЕРИАЛИ

ТОМ XIII

ПО ВЪПРОСА ЗА ЕВЕНТУАЛНОТО ПЪТУВАНЕ НА ВАСИЛ ЛЕВСКИ В БЕСАРАБИЯ

Пламен Павлов

Като революционер и национален водач Васил Левски е имал контакти със стотици, ако не и с хиляди българи от целокупното българско етнокултурно пространство и тогавашната българска диаспора извън него. Става дума за Мизия, наричана в онази епоха често с конкретното народно име България (в нейните предели категорично са включени Добруджа и Поморавието), Тракия и Македония. Създателят на вътрешната мрежа от комитети – Вътрешната революционна организация (ВРО) и нейният ръководен център (БРЦК – Първо отделение, «Привременното правителство в Българско») се стреми към пълноценно сътрудничество и единодействие с революционните сили на емиграцията¹.

В полезрението и територията на действие на Левски влизат българската колония в турската столица Цариград/Истанбул, българите в Сърбия, емиграцията в Руската империя, особено в Одеса, но в най-голяма степен вниманието му е насочено към българите на територията на тогавашна Румъния. Както знаем, в нейните граници по силата на Парижкия мирен договор от 1856 г. влизат и голяма част от «колониите» на бесарабските българи². Разбира се, Левски и неговите най-близки сподвижници отлично познават и онази част от бесарабската българска общност, която е в пределите на Руската империя, както и «раждащата» се по същото време група от български преселници в Таврия.

Въпросът за връзките на Левски с Бесарабия и бесарабските българи сравнително рядко е обект на внимание от страна на специалистите. Най-добрият обзор по темата е дело на Н. Червенков³, познавач на българското национално Възраждане, на бесарабската българска общност, както и на живота и делото на Апостола на Свободата.⁴

През своя драматичен живот Левски има мнозина приятели и съратници бесарабски българи, сред които най-ярко се открояват имената на Михаил Греков и Олимпий Панов. Той поддържа тесни контакти и с неформалния «лидер» на одеските българи Николай М. Тошков, с българина офицер на руска служба Иван Кишелски⁵, с войводата Филип Тотю по време на пребиваването му в Одеса и т.н., както и с българи – възпитаници на руски училища в Одеса, Николаев и др. градове. Сред тях са редица другари на Левски от Първата и Втората легия⁶, както и някои от най-младите дейци на революционната организация, сред които е и неговият помощник Ангел Кънчев⁷. Когато става дума за Първата българска легия, както отбелязва съвременникът Иван Цанков, «... от Румъния легионери са отишли най-много от Болград, Комрат, Кубей, Кишинев, Галац, Браила, Плоещ, Гюргево, Крайово [Крайова] и Турно-Северин...»⁸ Както виждаме, на първи план в спомените на тогавашните българи участието на сънародници от чужбина се свързва с големите български бесарабски средища и на първо място с Болград. Разбира се, не трябва да пропускаме и известния пример с «вятърничевата воденица» край Букуреш, обитавана за кратко от Левски и Христо Ботев – също учил в Одеса, учител в Задунаевка, и т.н. Впрочем, следва да отбележим и познанството на Дякона с архимандрит Натанаил (бъдещият екзархийски митрополит на Охрид и Пловдив) още от есента на 1866 г. Пребивавайки в Яш, отец Натанаил често е пътувал по бесарабските български селища, имал е изключително много познанства и висок авторитет сред общността⁹, дори му е било предлагано да стане директор на прочутото българско училище в Болград (днес Болградската гимназия «Г. С. Раковски»). По принцип не е невъзможно в Яш¹⁰ през есента на 1866 г. Левски да се е срещал с местни българи, вкл. с бесарабски сънародници.

Н. Червенков приема, че първият по-траен и пълноценен контакт на Левски с българите от Бесарабия е познанството и приятелството му с Михаил Греков¹¹ във Втората легия (1867 – 1868 г.). Вероятно в персонален план е така, но за бесарабската общност Левски е можел да научи и много по-рано. Не бива да се забравя, че родният край на Апостола също дава изселнически потоци към Бесарабия след т.нар. Дибичова война от 1828-1829 г. В църквата на близкото до Карлово градче Брезово и до днес се пазят даренията на бесарабските преселници, вкл. скъп полиелей и много църковни книги¹². Тези дарения са направени в средата на XIX в. – само двайсетина години след преселението на местни хора в Бесарабия. Прочутият

герой от Първата световна война, освободителят на Добруджа ген. Иван Колев е родом от бесарабското българско село Бановка. Родът му обаче е от с. Чоба, Пловдивско, където днес е поставен паметник на знаменития военачалник. Преселници в Бесарабия има и от Калофер и други близки селища. Така или иначе, проследяването на връзките на Апостола с бесарабските българи в рамките на тази статия не е възможно, а и не е необходимо – дадените от Н. Червенков примери са показателни. По тази причина ще се насочим по-конкретно към често задавания въпрос дали Левски е ходил някога лично в Бесарабия? И, ако може да се даде положителен отговор, кога би могло да бъде осъществено такова пътуване?

Н. Червенков отбелязва: «Съществува мнение, че Левски е идвал и в центъра на бесарабските българи – Болград. За това пише известният публицист Димитър Минчев, а също и Соня Краева–Кикименова, която оставя непубликуван труд за Петър Фитов – един от най-активните дейци на Болградския български революционен комитет. Обаче за това не се привеждат конкретни потвърждения. Например, вторият автор като говори за създаване в града на комитет отбелязва, че това станало «по всяка вероятност в присъствието на В. Левски». Такова едно пътуване не е представлявало тогава голям проблем, тъй като този град тогава се намира в пределите на Румъния. Но конкретни факти за подобно посещение няма. И ако е идвал, целта му разбира се е била преди всичко да се запознае на място с местния български революционен комитет – един от най-старите клонове на Българския революционен централен комитет (БРЦК) в емиграцията. Засега със сигурност можем да говорим само, че той добре е бил информиран за дейността му. Левски лично познава Петър Фитов¹³, изтъкнат член на комитета, дългогодишен негов секретар, а също и Хаджи Иван Иванов, учител на Болградското училище, който представя Болградския комитет на Общото събрание в Букурещ през 1872 г.»¹⁴

Според нас конкретни и като цяло достоверни сведения за пътуване на Васил Левски в Бесарабия се съдържат в отдавна известните и публикувани спомени на Петър Стоянов, някогашен негов ученик от Войнягово. Разказвайки, макар и с някои противоречия, за сподвижниците на Левски от неговия «войняговски период», Стоянов ни е оставил следното свидетелство:

„Освен Петър Хайдутина, Петър Петков Топалов, имаше още двама: Иван Минчов Кисийов и Георги Колев Бузрев, който отпосле бе известен опълченец като Георги Комита. *Петър и Иван дружбаха все заедно, а Георги се бе запознал с Левски в Бесарабия,*

в Болград – по разказа на самия, също и Иван и Петър Хайдутови. Иван и Петър били хванати много по-рано. Иван избягал. Заловили на дяда Пенча Бухала сина – Тоню срещу откуп. Па го заклали, защото го познали. Работят тамка Иван, откакто избягаха с Петър от Пловдивския затвор на 1868 година, живя все в Болград – Бесарабия, до Освободителната война на 1877 година заедно с другите се завърна в село, та той ни е разправял, че Левски ги намерил там в някое село с Петър и им разправил за село, че сеद्या учител и ги канил пак да се върнат на хайдутлик в Турция. Георги Комита и Петър го послушали и се върнали, а той, Иван, си останал там, догде се почнала войната. После Петър се залови около Дряновски манастир, същата година, когато се появи там въстанието; и го докараха сюрдюен пак в Пловдивския затвор...¹⁵

Спомените на Петър Стоянов са смятани за достоверни от изследователи като Ст. Каракостов и Ив. Унджиев, въпреки че не се ангажират с отговор на интересувания ни въпрос. Разбира се, както често става в подобни случаи, и в тях се забелязват по-късни наслоения и други неточности. Прави впечатление обаче, че в горното свидетелство няма нищо предпоставено, камо ли пък тенденциозно. Пътуването на Левски в Бесарабия е просто споменато като «страничен факт» в разказа за негови съмишленици от времето, когато е учител във Войнягово. Факт е обаче, че тези хора имат връзки с Бесарабия – обстоятелство, което веднъж показва, че българите от Карловско контактуват относително често, особено с оглед на ограничените възможности на онази епоха, със своите сънародници и роднини в тамошните български селища. От друга страна, от контекста на тези спомени се вижда, че евентуалното пътуване на Левски в Бесарабия е найде наскоро след 1868 г.

Разказаното от неколцината войняговци, на които се позовава П. Стоянов, не влиза в противоречие с казаното по-горе по отношение на революционния комитет в Болград и дейността на Петър Фитов. Кога би могло да се е случило това посещение на Левски в Болград и околните български селища? Знаем, че след първата си обиколка в България, от февруари до края на април 1869 г. Апостола пребивава в Румъния – време, което е сравнително кратко, за да осъществи пътуване до Болград, макар по принцип това да не е невъзможно. От началото на май до началото на септември 1869 г. Левски прави втората си обиколка, която е изключително натоварена като дейност. Тогава са поставени основите на първите «частни» революционни комитети (Карлово, Сопот, Войнягово, Дъбене, Пловдив, Перушица,

Пазарджик, Ловеч, Чирпан, Стара Загора, Сливен, Лясковец, Търново, евентуално Трявна, Севлиево, Плевен, и др.)¹⁶.

В периода от септември 1869 до май 1870 г. Левски прекарва цели десет месеца в Румъния¹⁷. Именно тогава той влиза в широки контакти с емиграцията, води спорове с водачите ѝ. Апостола търси съмишленици както в Букурещ, така и в редица градове със значимо българско присъствие. Както с основание се допуска, през последните три месеца на 1869 г. са проведени две «общини» по тип събрания на емиграцията с участие и на някои от «вътрешните» комитети или конкретни дейци (Лясковец, Трявна, Търново, Габрово, Сливен) – първото през октомври или ноември в Галац, а второто през декември в Букурещ. От територията на Румъния във второто събрание участват един «главен» комитет (БРЦК в Букурещ) и 11 от различни румънски градове с български колонии: Турну Северин, Калафат, Турну Мъгуреле, Гюргево, Браила, Галац, Яш, Болград, Плоещ, Александрия и Крайова¹⁸. Излишно е да доказваме колко важно е участието на комитета в Болград, както и на онези от близките до Бесарабия градове Галац и Яш, в разгърнатата се революционна дейност – активност, провокирана в най-голяма степен от самия Васил Левски и резултат от първите две негови обиколки в България.

В своето тефтерче Левски отбелязва едно тъжно събитие: «В Букурещ, 1870, почина брат ми Христо на 9-и април в 11.30 сутринта по европейски през деня...»¹⁹ Очевидно по същото време, а може би и изобщо през зимата на 1869-1870 г., Левски е бил в Букурещ и се е грижил за своя тежко болен от туберкулоза брат. В такъв случай евентуалното му пътуване в Бесарабия, вкл. в Болград, трябва да бъде отнесено към есента на 1869 г. Вероятно това е станало във времето между събранието в Галац и онова в Букурещ, т.е. в периода октомври – първата половина на декември 1869 г. Напълно логично е от Галац, още повече предвид непосредствената близост на този град с Бесарабия, Левски да е осъществил посещенията си заедно с дейците от комитета в Болград. Остава да се надяваме, че ще бъдат издирени нови свидетелства за тази интересна страница от историята на тази толкова важна българска общност, както и за националната ни история като цяло.

ПРИМЕЧАНИЯ

¹От големия брой изследвания тук посочваме само някои от основните книги за Васил Левски: Стоянов, З. Васил Левски (Дяконът). Черти из живота му. Пловдив, 1883; Стоянов, З. Васил Левски. Четите в България. Христо Ботйов. С., 1980; Страшимиров, Д. Васил Левски. Живот, дела и извори, т. I – II. С., 1929 (С., 2014 – 2015); Страшимиров, Д. Комитетското десетилетие. – 1000 години България [царство], 927 – 1927 г. С., 1930, 781-888; Унджиев, Ив. Васил Левски. Биография. С., 1945 (С., 2007); Кондарев, Н. Васил Левски. Биография. С., 1946; Макдермот, М. Апостолът на Свободата. С., 1973; Генчев, Н. Васил Левски. С., 1987 (2002, 2011); Павловска, Цв. Васил Левски и Вътрешната революционна организация. С., 1993; Стоянов, Ив. Каравелов и Левски. Истинският прочит. С., 2014. Обзор на темата за Левски у Генчев, Н. Цит. съч., с. 149 и сл.

²Грек, Ив., Н. Червенков. Българите в Украйна и Молдова. Минало и настояще. С., 1993.

³Червенков, Н. Васил Левски: връзките му с бесарабските българи. – Безсмъртието на Васил Левски (Сб. Доклади от Международна научна конференция, проведена на 12 юни 2007 г. в Тараклийския държавен университет, посветена на 170-год. от рождението на Апостола). Кишинев, 2008, 43-50; Същият. Връзките на Левски с българите от Молдова и Украйна. – Научно дружество на българистите в Молдова: <http://ndb.md> (18 юли 2014).

⁴Червенков, Николай Н. Васил Левский. Кишинев – Чимишлия, 1993.

⁵Бицаева-Стоянова, Римма. Генерал Иван Попкирков Кишелский – один из достойнейших болгарских патриотов. В. Търново, 2009.

⁶Срв. данните у Чолов, П. Към въпроса за състава на Първата българска легия в Белград от 1862 г. – Исторически преглед, 1990, кн. 4, с. 52-68; Същият. За състава на Втората българска легия в Белград (1867-1868). – Исторически преглед, 1991, кн. 9, с. 63-78.

⁷Срв. и най-новата книга за него – Антонова, В. Пожелай свобода. Русе, 2015.

⁸Цанков, Ив. Спомени от миналото (По случай 50-годишнината от смъртта на великия патриот Г. Ст. Раковски). С., 1917, с. 10.

⁹Жизнеописание митрополита охридско-пловдивскаго Натанаила (автобиографични бележки) – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Дял историко-филологичен, кн. VII (XXV), 1909, 46-47.

¹⁰За пътуването на Левски до Яш, пребиваването му при отец Натанаил и писмото му до Раковски вж. Унджиев, Ив. Васил Левски, 147-148.

¹¹Срв. Греков, М. Спомени (под ред. на Хр. Йонков). София, 1971.

¹²През последните години учените българисти от Украйна Ал. Ганчев,

Вл. Милчев и Ал. Пригарин осъществиха проучвания в този район и установиха полезно сътрудничество с местните краеведи в община Брезово и съседни общини от Пловдивска и Старозагорска област.

¹³Червенков, Н. Българският възрожденец от Болград Петър Фитов (Ръкопис на книга за него от Соня Краева-Кикименова). – Безсмъртието на Васил Левски, 161-167.

¹⁴Червенков, Н. Васил Левски: връзките му с бесарабските българи, 43-50.

¹⁵Левски в спомените на съвременниците си (Събрал и изследвал Ст. Каракостов). С., 1973, с. 42.

¹⁶Павловска, Цв. Цит. съч., 108-116.

¹⁷Унджиев, Ив. Васил Левски, с. 308 и сл.

¹⁸Вж. Шарова, Кр. Събрания на революционна емиграция в Румъния през 1869 г. – Векове, 1987, кн. 4, 5-26.

¹⁹Страшимиров, Д. Васил Левски, т. I, с. 327 (док. 276).